

dr Adam Kopciowski
Instytut Kulturoznawstwa
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

AUTOREFERAT

(załącznik nr 2)

1. Dane personalne

Adam Kopciowski,
ur. 16 X 1974 r. w Lublinie

Adres zamieszkania

ul. Tomasza Zana 8/29
20-601 Lublin

Miejsce pracy

Zakład Kultury i Historii Żydów UMCS
pl. M. Curie-Skłodowskiej 4
20-031 Lublin

2. Posiadane tytuły naukowe

- 26 VI 1998 – magister historii (Instytut Historii UMCS, rozprawa: *Żydzi w Lublinie 1944-1949*, promotor: prof. dr hab. Zygmunt Mańkowski).
- 11 VI 2003 – doktor nauk humanistycznych w zakresie historii (Instytut Historii UMCS, rozprawa: *Żydzi w Zamościu w latach 1918-1942*, promotor: prof. dr hab. Zygmunt Mańkowski).

3. Przebieg pracy zawodowej

- od IX 1998 do IX 2002 – studia doktoranckie w Instytucie Historii UMCS.
- od II 2004 do chwili obecnej – adiunkt w Zakładzie Kultury i Historii Żydów w Instytucie Kulturoznawstwa UMCS.

4. Nagrody i wyróżnienia

- 2005 – Nagroda JM Rektora UMCS (indywidualna, II stopnia).
- 2010 – Medal Poświęcony Rocznicy Powstania w Getcie Warszawskim przyznany przez Stowarzyszenie Żydów Kombatantów i Poszkodowanych w II Wojnie Światowej za

działalność społeczną i naukową (za współautorstwo antologii *Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich*).

- 2012 – Nagroda JM Rektora UMCS (indywidualna, II stopnia)

5. Członkostwo w międzynarodowych lub krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych

- członek Polskiego Towarzystwa Studiów Żydowskich (w latach 2007-2011 członek Komisji Kontrolującej)
- członek Polskiego Towarzystwa Studiów Jidyszystycznych
- członek zarządu Rady Muzeum przy Państwowym Muzeum na Majdanku w Lublinie (w latach 2006-2010)

6. Współpraca międzynarodowa

- 8-23 XI 2001 – seminarium “Holocaust Studies for Educators from Abroad” w International School for Holocaust Studies w Instytucie Yad Vashem w Jerozolimie.
- 1 II-1 V 2005 – stypendysta (The Joyce and Arthur Schechter Fellowship) w Center for Advanced Holocaust Studies w United States Holocaust Memorial Museum w Waszyngtonie, temat badawczy: *The Activity of the Jewish Councils (Judenräte) in the Lublin District 1939-42*.
- 11-17 IX 2005 – seminarium “Memory - Reconciliation. Jewish-Christian Dialogue in Cultural Context” w Norymberdze, zorganizowane przez Uniwersytet w Augsburgu i University of Notre Dame w Stanach Zjednoczonych.

7. Kierowanie międzynarodowymi lub krajowymi projektami badawczymi i udział w takich projektach

a. kierownik

- od IX 2012 do I 2015 – projekt badawczy Narodowego Centrum Nauki *Prasa żydowska na Lubelszczyźnie* (grant NCN nr UMO-2011/03/B/HS2/05191, kierownik: dr Adam Kopciowski).

b. uczestnik

- 2004-2007 - projekt badawczy Komitetu Badań Naukowych *Księgi pamięci (izkor bicher) jak źródło wiedzy o historii i kulturze polskich Żydów* (grant KBN nr 1 H01C 03527, kierownik: prof. dr hab. Monika Adamczyk-Garbowska).

- 2006-2009 – ogólnopolski projekt badawczy *Bezpośrednie i długofalowe skutki Zagłady. Polska 1945-2006*, realizowany przez Żydowski Instytut Historyczny im. E. Ringelbluma w Warszawie (kierownicy: prof. dr hab. Feliks Tych i prof. dr hab. Monika Adamczyk-Garbowska).
- 2006-2010 – subsydium profesorskie *Żydzi w Polsce – historia, kultura, pamięć* w ramach programu „Mistrz” Fundacji na Rzecz Nauki Polskiej (kierownik: prof. dr hab. Monika Adamczyk-Garbowska).
- 2013-2015 – projekt badawczy Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki (NPRH: 12H 12 0140 81) *Pogromy. Przemoc kolektywna wobec Żydów na ziemiach polskich w XIX-XX wieku i jej wpływ na relacje polsko-żydowskie. Historia, pamięć, tożsamość* (kierownicy: prof. dr hab. Sławomir Buryła, dr August Grabski, dr Artur Markowski).

8. Charakterystyka publikacji stanowiącej podstawę wniosku habilitacyjnego

Adam Kopciowski, *Was hert zich in der prowinc? Prasa żydowska na Lubelszczyźnie i jej największy dziennik „Lubliner Tuglat”*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2015, ss. 613.

Zarys problemu badawczego

Dzieje prasy żydowskiej na Lubelszczyźnie nie były jak dotąd obiektem szerszego zainteresowania naukowego ze strony zarówno badaczy polskich, jak i zagranicznych. Z wyjątkiem jednego artykułu autorstwa Mariana Fuksa¹, pioniera badań nad prasą żydowską w Polsce, krajowa literatura naukowa dotycząca tego zagadnienia praktycznie nie istnieje, ewentualnie odnosi się do tytułów (a w zasadzie jednego tytułu) wydawanych w języku polskim². Jak się wydaje, zasadniczą przeszkodą leżącą u przyczyn takiego stanu rzeczy jest bariera językowa, niepozwalająca badaczom nie znającym zazwyczaj języków żydowskich na swobodny dostęp do treści największych i najważniejszych żydowskich tytułów prasowych Lubelszczyzny publikowanych w zdecydowanej większości w języku jidysz. Ograniczenie to dotyczy zarówno prasoznawców, jak i przedstawicieli innych dyscyplin, w tym np.

¹ M. Fuks, *Prasa żydowska w Lublinie i na Lubelszczyźnie (1918-1939)*, „Biuletyn ŻIH” 1979, nr 4. Artykuł ten w nieco zmodyfikowanej formie zamieszczono także w: *Prasa lubelska. Tradycje i współczesność*, red. J. Jarowiecki i in., Lublin 1986 (jako *Prasa żydowska w Lublinie 1918-1939*) oraz w: *Żydzi w Lublinie. Materiały do dziejów społeczności żydowskiej Lublina*, red. T. Radzik, t. II, Lublin 1998 (jako *Prasa żydowska w Lublinie*).

² Symptomatyczny pod tym względem jest także fakt, iż jedynemu, niebędącemu efemerydą periodykowi wychodzącemu na Lubelszczyźnie w języku polskim („Myśl Żydowska”) w krajowej historiografii poświęcono kilka opracowań (np. J. Lewandowski, *Lubelski tygodnik społeczny „Myśl Żydowska (1916-1918)*, [w:] *Literackie portrety Żydów*, red. E. Łoch, Lublin 1996), podczas gdy największym i najdłużej wychodzącym dziennikom i tygodnikom ukazującym się w języku jidysz, ani jednego.

historyków, którzy w dotychczasowych badaniach poświęconych żydowskiej przeszłości Lubelszczyzny niemal w ogóle nie odwoływali się do informacji zaczerpniętych z prasy innej niż ta wydawana w języku polskim.

Prasa żydowska stanowi wszechstronne i nieocenione źródło dokumentacyjne dla pełnego zobrazowania życia tej mniejszości narodowo-religijnej w jego najprzeróżniejszych aspektach (kulturalnym, społecznym, politycznym, religijnym i innych). Poznanie i popularyzacja zawartości prasy żydowskiej ma pierwszorzędne znaczenie w badaniach nad historią i kulturą Żydów polskich, które w żaden sposób nie mogą być rekompensowane wykorzystywaniem jedynie źródeł polskich, np. tych zachowanych w zasobach krajowych archiwów a wytworzonych przez organy administracji państwowej (dla wielu naukowców jest to najistotniejsza i wręcz jedyna podstawa źródłowa ich badań). Wszelkiego rodzaju prasa żydowska, w tym zwłaszcza ta codzienna – pisana w jidysz przez Żydów i dla Żydów, oddaje obraz minionej rzeczywistości niejako od wewnątrz, w sposób bezpośredni. Nie może być on porównywalny z przekazami tworzonymi poza obrębem tej grupy narodowościowo-religijnej, a jej dotyczącymi. Źródła nieżydowskie tworzone z zewnątrz, niejednokrotnie autorstwa osób niewystarczająco zaznajomionych z polityczną, kulturalną, czy religijną specyfiką mniejszości żydowskiej, mogą deformować rzeczywistość, prezentując stan wiedzy charakterystyczny dla opisującego, a nie opisywanego. Co więcej, prasa żydowska – wobec powszechnego zjawiska niezachowania spuścizny archiwalnej przedwojennych instytucji żydowskich – dość często stanowi jedyne źródło wiadomości dotyczących historii wielu z nich.

Ogromne i wszechstronne walory poznawcze zawarte w prowincjonalnej prasie żydowskiej pozostają nadal niezwykle cennym, lecz zupełnie nieznanym, pomijanym i niewykorzystanym źródłem do badań o charakterze wielodyscyplinarnym, od studiów prasoznawczych po historiografię regionalną. Nawet sam postulat badawczy zakładający szersze zainteresowanie się tą tematyką pojawia się w krajowym obiegu naukowym stosunkowo rzadko, co jest zapewne wynikiem specyficznego przekonania części badaczy o wyjątkowej hermetyczności tego typu źródła.

Koncepcja książki i układ jej treści

Opierając się na szczupłej i pod wieloma względami ułomnej literaturze przedmiotu trudno zdać sobie sprawę z rzeczywistej skali materiału badawczego, jaki stanowi lubelskie czasopiśmiennictwo żydowskie. Początkowo, zaledwie po rozpoznaniu dotychczasowego stanu badań, zamierzałem podjąć się dokładnego opisu całości tego zjawiska. Tymczasem,

ogrom materiału z którym się zetknąłem w trakcie kwerendy biblioteczno-archiwalnej, wymusił zmianę pierwotnej koncepcji. Okazało się, że wszechstronny i wyczerpujący opis całości prasy żydowskiej na Lubelszczyźnie jest zadaniem znacznie wykraczającym poza ramy pojedynczego, nawet dość obszernego opracowania.

Drugim, nie mniej istotnym czynnikiem skłaniającym do przyjęcia zawężonej tematycznie koncepcji badań, był specyficzny model metodologiczny planowanej pracy. Nie chciałem nadawać jej formy typowego studium prasoznawczego o charakterze bibliograficzno-statystycznym, lecz skupić się przede wszystkim na tym, co – moim zdaniem – stanowi najważniejszy komponent badanego zjawiska – czyli na charakterystyce treści zawartych w poszczególnych tytułach. Jako że dokładne zobrazowanie zawartości wszystkich lubelskich czasopism żydowskich było niewykonalne, postanowiłem skoncentrować się na jednym z nich, największym i wychodzącym najdłużej dzienniku żydowskiej Lubelszczyzny, czyli „Lubliner Tugblat”.

Zgodnie z powyższymi założeniami, przyjąłem trzyczęściową strukturę pracy. W pierwszej przedstawiłem szczegółową charakterystykę prasy żydowskiej wychodzącej na Lubelszczyźnie. Z wyjątkiem początkowego rozdziału traktującego o gazetkach rękopiśmiennych, ułożono ją według schematu chronologicznego, obejmującego następujące okresy: zabór rosyjski (do 1915 r.), okupację austrowęgierską (1915-1918), dwudziestolecie międzywojenne (1918-1939), II wojnę światową (1939-1944) oraz czasy powojenne. Treść rozdziału poświęconego okresowi międzywojennemu podzielono pod względem geograficznym na podrozdziały omawiające czasopiśmiennictwo żydowskie w poszczególnych miejscowościach Lubelszczyzny, prezentując je w kolejności odpowiadającej sile i oddziaływaniu wychodzącej w nich prasy.

W części drugiej zawarto historię dziennika „Lubliner Tugblat” oraz dzieje jego zespołu. Cztery pierwsze rozdziały prezentują w układzie chronologicznym kolejne etapy funkcjonowania gazety zatytułowane: *Początki* (1918-1922), *W rękach drukarzy* (1922-1930), *Wydawnictwo i spółka „Lubliner Tugblat”* (1931-1935) i *Ostatnie lata* (1935-1939).

W piątym rozdziale omówiono techniczne aspekty funkcjonowania dziennika, prezentując wszelkie kwestie związane z szatą graficzną, częstotliwość ukazywania się, liczbę stron, wysokość nakładu, ceny, procedury związane z prenumeratą i zamawianiem ogłoszeń oraz językami, w jakich wydawano „Lubliner Tugblat”. W ostatnim rozdziale przedstawiono wojenne losy personelu gazety.

Trzecia, najobszerniejsza część, charakteryzuje obraz żydowskiego Lublina i Lubelszczyzny na łamach „Lubliner Tugblat”. Poza pierwszym rozdziałem, prezentującym

układ treści i stałe rubryki, pozostałe omawiają wybrane elementy narracji dziennika, poczynając od wątków traktujących o przeszłości, poprzez tematy dotyczące spraw bieżących (lubelskie instytucje i urzędy), życie codzienne (charakterystyczne środowiska, święta, uroczystości państwowe oraz stosunek do odrodzonego państwa, kontakty z zagranicą, konwersje, antysemityzm) oraz życie kulturalne (teatr, kino, występy artystyczne, działalność Klubu Inteligentów, odczyty, wykłady, prelekcje, twórczość literacka), aż po dość istotne w przekazie „Tugblatu” motywy sensacji (opisy katastrof, nieszczęśliwe wypadki, nieszczęśliwa miłość, morderstwa i świątek przestępczy). Ostatni rozdział charakteryzuje treść „Tugblatu” w przededniu wojny oraz jego stosunek wobec zagrożenia niemieckiego.

Najdłuższym i najbardziej żmudnym etapem prac nad niniejszą książką było zgromadzenie materiału badawczego, a następnie przekład jego wybranych treści na język polski. Kwerendą objęto dziewięć bibliotek, sześć krajowych: Bibliotekę Narodową w Warszawie, Bibliotekę Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, Bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego, Bibliotekę Sejmową w Warszawie, Bibliotekę Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Wojewódzką Bibliotekę Publiczną im. Hieronima Łopacińskiego w Lublinie oraz trzy zagraniczne: Bibliotekę YIVO Institute for Jewish Research w Nowym Jorku, Centralną Bibliotekę Chabad Lubavitch (Central Chabad Lubavitch Library) w Nowym Jorku i Bibliotekę Narodową Izraela w Jerozolimie. W jej wyniku udało mi się zgromadzić kilka tysięcy kopii egzemplarzy czasopism żydowskich z obszaru Lubelszczyzny.

Charakterystyka zawartości publikacji

Pomiędzy końcem XIX w., a 1944 r. na Lubelszczyźnie wychodziły 122 tytuły prasy żydowskiej. Podstawowym wyróżnikiem tego zjawiska było niewielkie – względem innych dużych ośrodków w kraju – zróżnicowanie językowe wydawanych czasopism i wyjątkowo duża przewaga tytułów w języku jidysz (87% całości). Ponad połowę wszystkich wydawnictw stanowiły jednodniówki, a większość, bo aż sto tytułów (80%) nie przetrwało dłużej niż jeden rok. O dużej skali efemeryczności świadczy także fakt, iż zaledwie czternaście gazet (11,2%) ukazało się w liczbie ponad stu numerów, zaś zaledwie trzy (2,4%) przetrwały dłużej niż dziesięć lat. Mała stabilność ruchu wydawniczego uwidaczniała się silnymi, następującymi w krótkim czasie wahaniami liczby pojawiających się nowych tytułów. Najlepszym okresem dla czasopiśmiennictwa żydowskiego na Lubelszczyźnie były lata 1931-1932, kiedy powstały aż 23 nowe pisma. W tym samym okresie (rok 1932) ukazywała się największa liczba tytułów w skali całego dwudziestolecia międzywojennego –

21. Niestety kolejne lata przyniosły regres. Spadająca liczba nowych czasopism i upadek już istniejących sprawił, iż w roku 1939 na Lubelszczyźnie ukazywało się już zaledwie 8 tytułów, co w porównaniu ze szczytowym okresem początku lat 30. stanowiło spadek o ponad 38%.

W porównaniu z polską prasą regionu, czasopiśmiennictwo żydowskie rozwijało się później i wolniej. Pomijając nieliczne miejscowości o zdecydowanej przewadze ludności żydowskiej, w większości ośrodków liczba tytułów prasy polskiej zdecydowanie górowała nad tytułami żydowskimi. Spośród 164 czasopism wychodzących w latach 1918-1939 w Lublinie (wyłączając z tej liczby jednodniówki), znalazło się zaledwie 12 wydawnictw żydowskich, stanowiących jedynie 7,3% całości. W skali województwa odsetek ten był wyższy i wynosił 23,7% (473 tytuły, w tym 112 żydowskie).

Zdecydowana większość żydowskich czasopism na Lubelszczyźnie reprezentowała tradycyjny typ prasy prowincjonalnej, która koncentrowała się przede wszystkim na dostarczaniu informacji o charakterze lokalnym. Tematyka regionalna była natomiast niemal zupełnie nieobecna na łamach nielicznych, tzw. czasopism środowiskowych, wśród których znajdowały się tytuły o profilu literackim, humorystycznym oraz religijnym. Ponad połowa wydawnictw posiadała określoną afiliację polityczną. Najwięcej, bo aż 40% z nich opublikowały różnego rodzaju partie i organizacje syjonistyczne, 27% Bund i instytucje pokrewne, 22% Aguda i organizacje o charakterze religijnym, 8% fołkiści, zaś 3% skrajna lewica.

Jedną z głównych cech wyróżniających lubelską prasę żydowską na tle czasopiśmiennictwa polskiego oraz innych mniejszości narodowych, był fakt posiadania przez nią dość licznej grupy odbiorców poza granicami kraju. Wiele, zwłaszcza dużych i prężnych tytułów jidyszowych docierało do większych skupisk emigrantów z obszaru Lubelszczyzny, osiadłych w Europie Zachodniej, obu Amerykach, Palestynie, a nawet Afryce Południowej. Z kolei do słabości lubelskiej prasy żydowskiej należy zaliczyć wysoce amatorski, a w wielu przypadkach także przypadkowy skład tworzącego ją środowiska dziennikarskiego. Wyłączając kilka osób z grona redaktorskiego dwóch lubelskich dzienników („Lubliner Tugblat” i „Lubliner Najes”), zdecydowana większość dziennikarzy żydowskich na Lubelszczyźnie swoją aktywność na tym polu łączyła z wykonywaniem innej pracy zawodowej (większość redaktorów rekrutowała się spośród nauczycieli, rzemieślników i działaczy partyjnych), co – wedle zasad organizacji branżowych – wykluczało ich z grona zawodowych dziennikarzy. Wspólną cechą niemal wszystkich tytułów żydowskich na Lubelszczyźnie były nękające je nieustannie problemy natury finansowej, które bodaj w największym stopniu stanowiły o kruchości i efemeryczności żydowskiego rynku prasowego

na badanym obszarze. Do głównych powodów tego stanu rzeczy należały: niski poziom zamożności społeczności żydowskiej Lubelszczyzny (zwłaszcza w mniejszych ośrodkach), brak alternatywnych źródeł finansowania poza wpływami ze sprzedaży i reklam, ogólne zubożenie ludności w wyniku wielkiego kryzysu gospodarczego oraz – *last but not least* – konkurencja ze strony wydawanych w nieodległej Warszawie czasopism centralnych.

W identycznej, trudnej rzeczywistości, przyszło także funkcjonować największemu i ukazującemu się najdłużej żydowskiemu czasopismu na Lubelszczyźnie, wychodzącemu w latach 1918-1939 dziennikowi „Lubliner Tugblat”. Nic zatem dziwnego, że w pierwszym okresie działalności, jego założyciele i redaktorzy starali się nadać gazecie status pisma ponadregionalnego, docierającego nie tylko do odbiorców w Lublinie i na Lubelszczyźnie, ale także do czytelników na innych obszarach okupacji austrowęgierskiej, a nawet całego, zajętego przez państwa centralne Królestwa Polskiego. W tym celu zatrudniono doświadczonych dziennikarzy z Warszawy (Szaula Stupnickiego i Henocha Isza), zaś w treści „Tugblatu” zamieszczano także informacje spoza rodzimego regionu. W drugiej połowie 1918 r. nakład dziennika sięgał 4 tysięcy egzemplarzy (najwięcej spośród wszystkich gazet codziennych ukazujących się w tym czasie na obszarze okupacji austrowęgierskiej) i – jak zapewniała redakcja – docierał on do 50 tys. czytelników.

Wraz z odejściem w 1922 r. pierwszego redaktora odpowiedzialnego, Szlomy Borucha Nisenbauma, rozpoczął się nowy etap funkcjonowania gazety. Zawęziła ona krąg odbiorców do samego miasta i województwa, zaś administrowanie, wydawanie i redagowanie gazety przeszło w ręce dotychczasowego personelu technicznego, składającego się z drukarzy i zecerów. W tym samym czasie do pracy w redakcji zaangażowano Jakuba Nisenbauma, który niedługo potem stał się głównym publicystą gazety, sprawując tę funkcję do końca jej istnienia.

Począwszy od 1928 r. ulepszeniu uległa baza techniczna gazety: poprawiono jakość druku, zwiększono format oraz poszerzono jej treść. Zmianom tym towarzyszyły przenosiny redakcji i administracji „Tugblatu” z dotychczasowej siedziby przy ul. Bernardyńskiej 20, do nowego lokalu przy ul. Królewskiej 13.

Przez cały okres funkcjonowania dziennik deklarował apolityczność. Zachowaniu bezstronności politycznej nie sprzyjały dążenia poszczególnych frakcji partyjnych (głównie fółkistów i bundowców) w obrębie grona właścicieli i redaktorów oraz własne ambicje i preferencje w tej dziedzinie poszczególnych publicystów, na czele z Szaulem Stupnickiem i Jakubem Nisenbaumem. Obok nieustannych problemów finansowych, gazetę – szczególnie

na początku i pod koniec jej funkcjonowania – nękały powtarzające się regularnie problemy z cenzurą, a także konfiskaty i procesy za przekroczenie przepisów prasowych.

Koncentracja na miejscowym odbiorcy w znacznym stopniu przesądzała o zawartości tematycznej „Tugblatu”. W jego warstwie informacyjnej dominowała problematyka lokalna. Wzorem innych tytułów prasy prowincjonalnej, koncentrowano się na aktualnych wydarzeniach z życia Lublina i Lubelszczyzny (zarówno tych, dotyczących społeczności żydowskiej, jak i chrześcijańskiej), bieżącym funkcjonowaniu najprzeróżniejszych organizacji żydowskich i instytucji miejskich oraz popularyzacji wszelkiego rodzaju inicjatyw społecznych, przedsięwzięć kulturalnych, założeń programowych poszczególnych partii i stronnictw politycznych, czy wreszcie przywiązaniu i zainteresowaniu czytelników aktualnymi problemami regionu i jego historią.

Specyfika miejscowego rynku czytelniczego sprawiła, że ważnym elementem treści gazety była sensacja. Nieproporcjonalnie duży udział tego typu wiadomości w przekazie dziennika, sytuujący go w gronie wydawnictw określanych mianem informacyjno-sensacyjnych wynikał głównie z kwestii natury finansowej (chęć dotarcia do jak najszerszego grona odbiorców) oraz społecznej (przewaga wśród czytelników gazety słabo wykształconych odbiorców o prostych, raczej niewybrednych i niewygórowanych gustach i oczekiwaniach).

Rola największej, najbardziej poczytnej i opiniotwórczej gazety żydowskiego Lublina sprawiała, że „Tugblat” pełnił – na tle innych lokalnych czasopism – wyjątkową funkcję wśród społeczności żydowskiej Lubelszczyzny. Był on przede wszystkim podstawowym źródłem bieżących informacji dla wielu lubelskich Żydów, zwłaszcza tych, dla których język jidysz pozostawał głównym, a czasami jedynym środkiem komunikacji. Gazeta wielokrotnie podkreślała, że jest przedstawicielem całej lubelskiej społeczności żydowskiej, niezależnie od dzielących ją różnic politycznych, ideologicznych, zawodowych czy majątkowych. Zgodnie z tym założeniem, dziennikarze „Tugblatu” starali się w miarę możliwości z jednej strony aktywnie angażować we wszystkie sytuacje konfliktowe pomiędzy ludnością żydowską a chrześcijańską (interweniując np. u władz lokalnych w przypadkach zająć lub zachowań antysemitycznych), z drugiej – mediować w sporach wewnętrznych pomiędzy samymi Żydami, dążąc do zawarcia przez zwaśnione strony zgody lub wypracowania kompromisu (np. nagłaśnianie w kierownictwie Gminy Żydowskiej problemu mieszkańców zrujnowanej kamienicy przy ul. Krawieckiej 41, czy też propagowanie wspólnych list żydowskich w wyborach municypalnych i parlamentarnych). Redakcja dziennika za swój obowiązek uważała także podtrzymywanie i pośredniczenie w kontaktach miejscowej społeczności żydowskiej z rozsianą po świecie diasporą lubelską (działające za granicą ziomkostwa

lubelskie niejednokrotnie traktowały adres „Tugblatu” jako najwłaściwsze miejsce do nawiązania współpracy z rodzinnym miastem i jego mieszkańcami oraz jako punkt, gdzie można przesłać wsparcie finansowe dla konkretnych lubelskich instytucji żydowskich). Gazeta przez cały okres swojego istnienia stanowiła najważniejsze miejsce różnego rodzaju kontaktów oraz forum dla dyskusji i polemik. Na jej łamach reklamowali się lubelscy kupcy, handlowcy, hurtownicy, rzemieślnicy oraz różnego rodzaju firmy usługowe. Tutaj także zamieszczano – przyjmujące formę listów do redakcji czy wręcz osobnych artykułów – głosy czytelników. Otwierając strony dziennika dla jego odbiorców i traktując go częściowo w kategoriach publicznej trybuny, redakcja „Tugblatu” wspierała wewnętrzną konsolidację lubelskiej społeczności żydowskiej, dawała pole dla aktywności miejscowej inteligencji, a także stymulowała zaangażowanie społeczne młodzieży.

Wyłaniający się z przedstawionego w trzeciej części książki obraz żydowskiego Lublina i Lubelszczyzny, choć z pewnością niepełny i niewyczerpujący, jest pod wieloma względami różny od tego utrwalanego od kilkadziesiąt lat w polskiej historiografii. Przede wszystkim – o czym wspominałem wcześniej – narracja „Tugblatu” ma charakter bezpośredni. Gazeta opisuje bieżące wydarzenia ze współczesnej im perspektywy czasowej oraz oddaje obraz międzywojennej rzeczywistości z „pierwszej ręki”, od wewnątrz. Przekaz dziennika jest tworzony przez Żydów i skierowany do Żydów. Zważywszy na okres funkcjonowania „Tugblatu” (ponad dwadzieścia jeden lat) i częstość jego wydawania (sześć dni w tygodniu), z dzisiejszego punktu widzenia łamy gazety stanowią dokładną i wyczerpującą kronikę żydowskiego Lublina i regionu, nieporównywalną z żadnym innym źródłem. Rejestrowana dzień po dniu historia lubelskich Żydów pozwala współczesnemu badaczowi na odszukanie najdrobniejszych szczegółów z niemal zapomnianej i mało znanej przeszłości. Obok funkcji analitycznej, polegającej na możliwości dotarcia do pojedynczych faktów historycznych, narracja gazety pozwala na kreowanie spostrzeżeń i obserwacji o charakterze syntetycznym. Przy uważnej i obejmującej większe fragmenty treści dziennika lekturze, bez większego trudu daje się uchwycić wyłaniające się z niej nastroje, postawy, wzorce zachowań i systemy wartości składające się na samoświadomość społeczną, kulturalną, religijną i narodową lubelskich Żydów.

Głównym celem stanowiącej podstawę wniosku habilitacyjnego książki jest zwrócenie uwagi na potrzebę podjęcia dogłębnych, zakrojonych na szeroką skalę badań nad prasą żydowską w wielu innych miastach II Rzeczypospolitej, wskazanie tkwiącego w niej potencjału poznawczego, a także popularyzacja i przybliżenie jej zawartości.

Niedocenywanie i konsekwentne pomijanie w dotychczasowej historiografii czasopiśmiennictwa żydowskiego, zwłaszcza tego wydawanego w języku jidysz, powoduje, iż niemal wszystko, co do tej pory napisano na temat Żydów w Lublinie i na Lubelszczyźnie jest niepełne, jednostronne i wymagające uzupełnienia. Zważywszy na fakt, iż w treści lubelskiej prasy żydowskiej obok wydarzeń bieżących publikowano również – i to na dość dużą skalę – opracowania o charakterze historycznym oraz wspomnienia, powyższa konstatacja dotyczy nie tylko okresu dwudziestolecia międzywojennego, ale także niemal całej, liczącej niemal siedem wieków i tragicznie przerwanej w latach II wojny światowej historii Żydów na Lubelszczyźnie.

9. Pozostała działalność naukowa

Obok badań związanych z dziejami i zawartością prasy żydowskiej na Lubelszczyźnie (obok monografii *Wos hert zich in der prowic...*, zob. także następujące pozycje w wykazie publikacji: B.IV.20, B.IV.21, B.IV.27, B.IV.28), zajmowałem się również problematyką żydowskich ksiąg pamięci (*izkor bicher*), czyli publikowanych po II wojnie światowej w Izraelu i krajach diaspory (USA, Argentyna, Francja, itd.) wydawnictw poświęconych zniszczonym w wyniku zagłady żydowskim społecznościom miast i miasteczek dawnej Polski. Podstawowym efektem tych badań było opublikowanie w 2009 r. (wspólnie z Moniką Adamczyk-Garbowską i Andrzejem Trzczańskim) obszernej i pierwszej w języku polskim (drugiej na świecie) antologii *Tam był kiedyś mój dom... Księgi pamięci gmin żydowskich* (ss. 631), w której oprócz wyczerpującego omówienia fenomenu ksiąg pamięci zamieszczono ponad 150 przekładów wybranych teksów pochodzących z 78 różnych ksiąg (B.II.2). W wydawnictwie tym zamieszczono także (wyłącznie mojego autorstwa) kompleksowy spis wszystkich „polskich” ksiąg pamięci, czyli tych poświęconych miejscowościom znajdującym się do 1939 r. w granicach II Rzeczypospolitej. Zawierający szczegółowe opisy bibliograficzne 647 ksiąg wykaz, ukazał się także jako samodzielna publikacja w wersji polsko-angielskiej – *Księgi pamięci gmin żydowskich. Bibliografia/Jewish Memorial Books. A Bibliography* (B.II.1).

W 2011 r. opublikowałem obszerną pozycję (ss. 451) poświęconą lubelskiej księdze pamięci – wydanej w Paryżu w 1952 r. *Dos buch fun Lublin* – zatytułowaną *Księga pamięci żydowskiego Lublina* (B.II.3). Na jej treść złożyły się przekłady ponad 30 tekstów zaczerpniętych z tego wydawnictwa oraz liczące ponad 100 stron wprowadzenie (B.IV.15), w którym obok historii powstania i charakterystyki księgi, zamieściłem także szczegółowy opis

dziejów społeczności żydowskiej w Lublinie w pierwszych latach po II wojnie światowej oraz historię ziomkostw Żydów lubelskich w Polsce, Paryżu, Los Angeles i Izraelu.

W obu wspomnianych wyżej wydawnictwach znalazło się 35 przekładów tekstów mojego autorstwa (31 z języka jidysz [B.VII.1-31] i 4 z języka angielskiego [B.VIII.1-4]).

Wyniki kompleksowych i w dużym stopniu pionierskich badań nad księgami pamięci publikowałem także w językach: angielskim (rozdział w wydanej przez Instytut Yad Vashem pracy zbiorowej, poświęconej dziejom Żydów w powojennej Polsce [B.IV.26]) oraz francuskim (obszerny artykuł wprowadzający [B.IV.24] i tekst dotyczący *Dos buch fun Lublin* [B.IV.25] w poświęconym księgom pamięci numerze „Revue d’Histoire de la Shoah”). Ponadto, już w języku polskim, opublikowałem artykuły o księgach pamięci Zamościa (B.IV.23) oraz Warszawy (B.IV.29).

W opisywanych okresie kontynuowałem moje badania rozpoczęte w pracach magisterskiej i doktorskiej, dotyczące historii Żydów w powojennym Lublinie i na Lubelszczyźnie (B.IV.12, B.IV.14) oraz dziejom społeczności żydowskiej w Zamościu (B.I.1, B.IV.1, B.IV.3, B.IV.6-7, B.IV.17, B.IV.19, B.IV.22).

10. Uczestnictwo w redagowaniu wydawnictw zbiorowych i redakcja naukowa

Pod moją redakcją naukową w 2003 r. ukazały się wspomnienia byłego mieszkańca Żółkiewki Chaima Zylberklanga (B.III.1), wznowione w poprawionej i poszerzonej wersji w 2005 r. (B.III.2).

W latach 2008–2009 byłem członkiem trzyosobowego zespołu redakcyjnego (razem z Dariuszem Libionką i Robertem Kuwałekiem) polskiej edycji wydawnictwa *The Encyclopedia of the Righteous Among the Nations* (Jerusalem 2004), zawierającego biogramy pochodzących z Polski ponad pięć tysięcy osób nagrodzonych medalem Sprawiedliwego wśród Narodów Świata, przygotowanego pierwotnie przez naukowców izraelskich. Zadaniem polskiego zespołu było skorygowanie błędów i nieścisłości oraz dodanie koniecznych uściśleń. Polska edycja została wydana przez krakowski Instytut Studiów Strategicznych (*Księga Sprawiedliwych wśród Narodów Świata. Ratujący Żydów podczas Holocaustu*, t. 1–2, Kraków 2009 [B.III.3]).

W 2011 r. m.in. pod moją redakcją naukową i z wstępem mojego autorstwa, prezentującym dzieje Żydów na Lubelszczyźnie (B.VI.9) ukazała się książka-przewodnik Marty Kubiszyn *Śladami Żydów. Lubelszczyzna* (B.III.4).

11. Organizacja konferencji

W latach 2009-2011 byłem głównym organizatorem ogólnopolskich konferencji naukowych poświęconych Zagładzie Żydów na ziemiach polskich. Trzy edycje tego wydarzenia (upamiętniające i organizowane w rocznicę tzw. Akcji „Erntefest”) nosiły tytuły: „Historia i pamięć o Zagładzie na Lubelszczyźnie” (3 listopada 2009), „Wokół Zagłady – nowe perspektywy badawcze” (3-4 listopada 2010) oraz „Zagłada – badania, edukacja, pamięć” (3-4 listopada 2011). Ich organizatorami był Zakład Kultury i Historii Żydów UMCS, Państwowe Muzeum na Majdanku oraz Stowarzyszenie „Studnia Pamięci”.

12. Udział w konferencjach

Brałem udział w 13 konferencjach naukowych, w tym w 7 o charakterze międzynarodowym (lub tak określonym przez ich organizatorów):

- Konferencja Naukowa Poświęcona Historii Gminy Grabowiec, Grabowiec, 11 IX 2004, referat: *Zagłada Żydów w Grabowcu*.
- IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Żydzi w Lublinie. Żydzi we Lwowie. Miejsca - Pamięć – Współczesność”, Lublin 21-22 XI 2006, referat: *Historia Żydów w Lublinie (panorama)*.
- 38th Annual Conference of the Association for Jewish Studies, San Diego, 17-19 XII 2006, referat: *Transitory Revival: Jewish Life in Poland in the Early Postwar Period, 1944-1946*.
- IV edycja konferencji Polskiego Towarzystwa Studiów Żydowskich „Żydzi i judaizm we współczesnych badaniach”, Kraków 6-7 II 2007, referat: *Zajścia antyżydowskie na Lubelszczyźnie 1944-1946*.
- Konferencja „Historia i pamięć o Zagładzie na Lubelszczyźnie”, Lublin, 3 XI 2009, referat: *Księga pamięci Lublina jako źródło wiedzy o Zagładzie*.
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Historia i kultura Żydów w Zamościu i na Zamojszczyźnie”, Zamość, 5-7 IV 2011, referaty: *Stan badań nad historią i kulturą zamojskich Żydów. Próba syntezy* oraz *Pinkes Zamoszcz. Księga pamięci żydowskiego Zamościa*.
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Studia żydowskie na Uniwersytecie Jagiellońskim i w innych instytucjach naukowych w Polsce. Przeszłość, stan obecny i perspektywy”, Kraków, 6-7 XI 2011, referat: *Badania judaistyczne Zakładu Kultury i Historii Żydów UMCS*. [wspólnie z Martą Kubiszyn]

- IV Seminarium Friedmanowskie Polskiego Towarzystwa Studiów Jidyszystycznych „Prasa i publicystyka w jidysz”, Lublin, 21 VI 2012, referat: *Lubelska prasa jidysz jako źródło do dziejów lokalnej społeczności żydowskiej*.
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa w 70. Rocznicę „Akcji Reinhardt”, Lublin, 8-9 XI 2012, referat: *Deportacje i likwidacje gett w księgach pamięci (Lublin, Zamość, Chełm, Włodawa)*.
- Seminarium Naukowe Żydowskiego Instytutu Historycznego „Inteligencja Jidyszlandu”, Warszawa, 29 XI 2012, referat: *Inteligencja żydowska na łamach prowincjonalnej prasy jidysz na przykładzie „Lubliner Tugblat”*.
- I Interdyscyplinarna Konferencja Polskiego Towarzystwa Studiów Jidyszystycznych „Studia nad językiem i kulturą jidysz w Polsce – przemiany, wyzwania, perspektywy”, Kraków, 7-9 V 2013, referat: *Półświatek przestępczy na łamach lubelskiej prasy jidysz (1918-1939)*.
- Międzynarodowa Konferencja Naukowa „Prasa żydowska w Polsce. Wczoraj i dziś”, Zamość, 18-20 XI 2014, **uczestnictwo w panelu otwierającym obrady *Badania naukowe nad prasą żydowską w Polsce***.
- Międzynarodowe Seminarium Naukowe „Przemoc i polityka. Żydzi w czasie Wielkiej Wojny i po jej zakończeniu”, Lublin, 3 X 2014, referat: *Zajścia antyżydowskie na łamach lubelskiej prasy jidysz w pierwszych latach niepodległości*.

Adam Kopciowski